

Sexuální zneužívání dětí – oběti a pachatelé - teoretická část

Sexual abuse of children – victims and offenders – theoretic part

Hanušová J.¹, Hanuš P.², Kovařík J.³, Ramešová M.⁴

¹Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Vzdělávací institut ochrany dětí

²Ministerstvo práce a sociálních věcí, Odbor sociálních služeb

³Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta

⁴Krizové centrum pro děti a rodinu, České Budějovice

Summary

The author deals in her work with the syndrome of Child Sexual Abuse (CSA), epidemiology, risk factors, diagnostics, therapy and prevention.

Key words: Child sexual abuse (CSA) - Commercial sexual exploiting of children (CSEC) - Child Prostitution - Child Pornograph - Sexual tourism

Souhrn

Ve své práci autorka pojednává o syndromu sexuálně zneužívaného dítěte (CSA), o jeho výskytu, rizikových faktorech, diagnostice, terapii a prevenci.

Klíčová slova: Sexuální zneužívání - komerční sexuální zneužívání - dětská prostituce - dětská pornografie - sexuální turistika

VÝVOJ POJMU SYNDROM TÝRANÉHO, ZNEUŽÍVANÉHO A ZANEDBÁVANÉHO DÍTĚTE

V polovině dvacátého století si rentgenologové, ortopedové a chirurgové začali všimnout závažných somatických poškození dětí, způsobených zjevně jinak než nahodilým úrazovým dějem – tedy záměrně. Nazvali tato poškození (zlomeniny, popáleniny, různé rány, krvácení nejrůznějšího druhu, ale i smrt) „neúrazovými zraněními“. Šetření nejčastěji odhalila původce tohoto úmyslného ubližování dítěti – na tehdejší dobu až překvapivě – někoho ze členů rodiny. Američan Dr. Kempe pak v roce 1962 na základě rozsáhlého výzkumu dětí, zasažených takovými zraněními, nazval tento jev „syndromem bitého či týraného dítěte“. To vyústilo v nový širší pojem syndromu Child abuse, čili zneužití dítěte.

Poznání pasivního psychického a emocionálního týrání pak významně přispělo k formulaci druhé části syndromu CAN – tj. zanedbávání dítěte (Child Neglect) v bezprostřední návaznosti na pasivní formy tělesného týrání.^{4), 7), 16), 30), 38)}

Child Abuse and Neglect (CAN) - Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte lze definovat jako soubor „nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu, vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, v rodině především. Je výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Jejich nejvyhraněnější podobou je úplné zahubení dítěte. Současně však zdaleka nejde jenom o jednostranný akt ze strany jejich původce či pachatele, ale o zvláštní interakci všech zúčastněných osob“.^{4), 6), 7), 16), 30), 38)}

V české terminologii byla úmyslně ponechána tři základní označení, zdůrazňující na prvním místě týrání spojené bezprostředně především s užitím síly vůči dítěti. Termín zneužití se v našem chápání váže spíše na pohlavní zneužití, kde mnohdy ani bezprostřední násilí nemusí hrát hlavní roli. Vlastní pojem zanedbávání se pak v podstatě kryje s anglickou terminologií Neglect. Naše zkratka odpovídající anglické CAN by tedy zněla TZZ – tj. týrání, zanedbávání, zneužívání.^{4), 6), 7), 16), 30), 38)}

SYNDROM SEXUÁLNĚ ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE (CSA)

Problematika sexuálně zneužitých dětí se u nás začíná v posledních letech více otevírat. Stále však je v široké populaci výrazný postoj, že sexuální problematika je tabu a s dětmi se o ní nehovoří. Pokud dojde k sexuálnímu zneužívání, rodina se často snaží na celou tuto zkušenost zapomenout. Potlačit ji tím, že se chovají, jako by se nic nestalo, a odmítají jakékoliv zásahy do rodiny.³⁰⁾

Předpokladem správného pochopení problému sexuálního zneužívání dětí je jeho jasná definice. Proto v průběhu minulých desetiletí vznikla celá řada definic, které se snažily co nejobsažněji a nejvýstižněji formulovat podstatu sexuálního zneužívání dětí (CSA).³⁰⁾

Zatím nejširší definicí je definice Rady Evropy z června 1992, „která považuje sexuální zneužití dítěte za nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv, kdo se s dítětem dostane do nějakého styku. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba“.⁵⁾

Syndrom sexuálně zneužívaného dítěte a jeho formy

Sexuální zneužití se dělí na kontaktní a nekontaktní.

Nekontaktní sexuální chování zahrnuje verbální sexuální návrhy; sexuální exploatace dítěte - zneužití dítěte pro dětskou pornografii; expozice genitálu, eventuálně masturbace; exhibicionismus; voyerismus - sexuální vzrušení při pozorování nahého nebo svlékajícího se dítěte.

Kontaktní sexuální chování zahrnuje:

- 1) Nepenetrativní aktivity: dotýkání se, mazlení na genitálu nebo prsou předměty, rukou, genitálem (jak přes oblečení, tak na nahém těle).
- 2) Penetrativní aktivity: sexuální proniknutí prsty nebo předměty do genitálu.
 - a) orálně - genitální sexuální kontakt
 - b) análně - genitální sexuální kontakt
 - c) genitálně - genitální sexuální kontakt

Aby sexuální chování mohlo být označeno za zneužívání, mělo by splňovat tři podmínky:

1. aktér je mnohem starší a zralejší než dítě;
2. je v pozici autority, nebo v pečovatelském vztahu k dítěti;
3. aktivity vymáhá silou nebo podvodem (např. dítě nutí, aby se pachatele dotýkalo).^{4), 8), 11), 27)}

Další důležité dělení, zvláště s ohledem na řešení traumatu, je na intrafamiliární: sexuální zneužívání v rodině (incest, nevlastní otec, matka, adoptivní otec, dědeček, vlastní sestra, bratr, nevlastní bratr, strýc, teta) a extrafamiliární: sexuální zneužívání mimo rodinu (učitel, soused, ten, kdo se o dítě stará, osoba známá dítěti, osoba známá rodině, matčin přítel, otcova přítelkyně, jiný příbuzný, dobrý rodinný přítel). Při jednorázovém zneužití se jedná často o osobu pedofilní nebo vzácněji o mentálně retardovanou nebo velice zřídka o psychotickou. Nejčastěji jde o naprosto neznámého útočníka.²⁷⁾

Dle původu abusora (pachatele), lze sexuální zneužívání rozdělit:

A) abusor je osoba cizí:

1. sexuální zneužívání „prosté“, bez prvku komerce

2. komerční sexuální zneužívání (CSEC)
 B) abusor pochází z rodiny oběti:
 1. incestní sexuální zneužívání, bez prvku komerce
 2. komerční sexuální zneužívání

INCEST

Obecné poznatky o incestu

Slovo incest je odvozeno z latinského slova incestare - poskvřít. Pohlavní styky mezi pokrevními příbuznými jsou v našem kulturním prostředí tabu. Většina lidí je dokáže respektovat bez větších problémů.⁹⁾

„Zpráva World Health Organisation uvádí, že počet sexuálního zneužití spáchaných rodinnými příslušníky se zvyšuje. Přitom je nejpravděpodobnějším pachatelem nevlastní otec či druh matky.“³³⁾

Dominantní formou incestu je pohlavní styk mezi otcem a dcerou. V těchto vztazích se jedná většinou o dívky v pubertě. Klasické stáří pro incest u mužů se pohybuje mezi 40. a 50. rokem. Manželka přichází do klimakteria, dcera do stáří pohlavního dozrávání. Zneužívání bývá opakované. Dlouho trvá, než je odhaleno. Role matky dítěte je často pasivně kooperativní. Zdá se, že postoj matky hraje u děletrvajících incestních vztahů klíčovou úlohu.⁹⁾

Incestní vztahy se vykazují zejména v sociálně slabých, nestabilních nebo narušených rodinách. Nápadně častý je incest v rodinách alkoholiků a alkoholiček. Podpurnými faktory pro vznik incestu jsou tísnivé bytové poměry a nezaměstnanost. Nejvíce jsou ohroženy dívky mezi 9. a 15. rokem svého věku.⁹⁾

Druhy incestu

Intrafamiální, tedy incestní zneužití mívá následky nejtragičtější. Výzkumy se shodují ve zjištění, že nejčastější je výskyt incestu typu otec – dcera nebo nevlastní otec (tzv. pseudoincest), naopak incestní styk mezi matkou a synem či matkou a dcerou je spíše výjimečný. Incestní styky mezi otcem a dcerou tvoří až 80 % všech

případů intrafamiálních sexuálních styků.³⁸⁾

Zcela zvláštní kapitolou jsou incestní vztahy mezi sourozenci. Sourozenský incest je definovaný sexuální interakcí mezi jedinci, kteří mají společného jednoho, nebo oba rodiče. Nejčastější formou sourozenského incestu je sexuální vztah mezi sourozenci opačného pohlaví. V některých případech jsou sexuální aktivity mezi sourozenci důsledkem sexuální zvědavosti jednoho, nebo obou z nich, jindy jsou vyústěním hry, která zašla příliš daleko.³⁸⁾

Homosexuální vztahy otce k synům jsou méně časté. Incest s vlastním synem se vyskytuje jen výjimečně.³⁸⁾

Nezneužívající rodič

V pozici nezneužívajícího rodiče se ve většině případů rodičovského incestu ocitají matky. Absence ochrany může mít formu fyzické nepřítomnosti matky či emoční neúčasti a ignorování v rodině. Fyzická nepřítomnost nezneužívajícího rodiče má nejčastěji podobu večerních nebo nočních pracovních směn. Nezneužívající rodič však může být pro dítě nedostupný i tehdy, pokud je v rodině fyzicky přítomen.³⁸⁾

Matky jsou o tom, co se v rodině děje, často přímo či nepřímo informovány. Raději volí mlčení v zájmu udržení rodiny. Dceru vědomě více či méně nabízejí manželovi jako náhradu za sebe.³⁸⁾

Speciální případ intervence je nutný tehdy, bylo-li zjištěno sexuální zneužívání v rodině. Pak je nutné rozhodnout, jaké řešení bude pro dítě nejlepší. Kdy provádět rodinou terapii a s kým? Kdy separovat dítě od rodiny? Je zřejmá odlišnost od případu k případu.

Osm nejčastějších reakcí, které vycházejí ze situace, kdy za nezneužívající osobu je považována matka, zneužívatelem je otec:

1. Když matka zjistí sex. zneužívání, podpoří dítě, okamžitě opustí otce, vezme děti s sebou. Nahlásí událost na orgán sociálně právní ochrany dítěte /OSPOD/ nebo krizové centrum pro děti

- /KCD/, policii. Chce se dát okamžitě rozvést.
2. Matka věří dítěti, podporuje a ochraňuje jej. Sdělí to KCD nebo lince důvěry. Nechce rozbit rodinu, přijímá navrhované léčení.
 3. Po svěřeni matka věří dítěti, podporuje jej, ale po ujištění a naléhání otce o nepravdivosti, matka přejde na otcovu stranu. Někdy úplně, někdy jen částečně a její postoje kolísají od oběti k viníku a naopak.
 4. Dítě se svěří matce, matka mu poradí, aby se otci vyhýbalo. Neřekne nikomu nic.
 5. Dítě se svěří matce, ta jej konfrontuje s otcem. Ten tuto skutečnost popře a matka uvěří otci.
 6. Dítě se svěří matce. Matka jej obvine ze lži a nemravných smyšlenek.
 7. Matka sama zpozoruje toto chování, ignoruje ho a navzdory všemu opouští pokoj, kde je dítě zneužíváno.
 8. Velice zřídka matka zpozoruje toto chování a aktivně mu napomáhá. Relativně častěji se toto chování objevuje v rodinách s otcem agresivním alkoholikem. Matka obětuje dceru, aby ostatní děti uchránila před fyzickým násilím.²¹⁾

KOMERČNÍ SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ DĚTÍ (CSEC)

Řešení problematiky CSA pozvolna otevřelo problematiku komerčního sexuálního zneužívání dětí jako nejzávažnější formy CAN v současnosti. To v podstatě potvrdil i světový kongres OSN v roce 1996 ve Stockholmu věnovaný tomuto jevu.^{7), 15)}

Komerční sexuální zneužívání dětí se během posledních deseti let stalo závažným mezinárodním problémem. To přimělo organizace systematicky se zabývat komerčním sexuálním zneužíváním dětí.^{7), 16)}

Existují doklady o drastické prostituci v mnoha rozvojových zemích. Snad nejmasověji a nejzřetelněji se dětská

prostituce vyskytuje v asijských zemích jako v Indii, v Thajsku, na Filipínách, v Kambodži a dalších. Také rozvojové země v Africe, Střední a Jižní Americe a Oceánii mají s fenoménem „sexuální turistiky“ své zkušenosti. Je přitom pochopitelné, že tak obrovský počet obětí znamená rovněž velký počet konzumentů těchto erotických služeb. Klienti se pak rekrutují ze tří základních skupin. Jsou to turisté z rozvojových zemí, obchodníci a také domácí dělníci, kteří se relativně bohatí vrátili z práce v zahraničí.^{7), 28), 38)}

Pornografie

Názory na to, co je a co není pornografie, jsou jistě velmi rozdílné. Nejobecněji se dá říci, že jde o znázorňování sexuálních motivů za účelem vyvolání pohlavního vzrušení.²¹⁾

Pornografie nezačíná ve filmovém studiu nebo na promítacím plátně, je pevně zakotvena v našich hlavách a nedá se jednoduše vypnout. Existuje pornografie vkusná a nevkusná, esteticky přijatelná, nebo naopak přímo odpuzující.⁴¹⁾

Ve většině zemích bývá zakazována pornografie, jejímž předmětem je násilí, sexuální styky se zvířaty, nechutné praktiky s močí apod. Právem zakazována je také ve většině civilizovaných zemí pedofilní pornografie.⁹⁾

Dětská pornografie

„Dětská pornografie je definována jako jakýkoliv zvukový nebo obrazový materiál, který používá děti v sexuálně implicitním kontextu. Obrazová pornografie je zobrazení dítěte při výslovné sexuální činnosti, skutečné či simulované, nebo oplzlé vystavování pohlavních orgánů pro sexuální uspokojování uživatele, zahrnuje výrobu, rozšiřování nebo používání takového materiálu.“

Zvuková pornografie je používání jakýchkoli zvukových prostředků užívajících dětský hlas, skutečný či simulovaný, za účelem sexuálního uspokojení uživatele. Zahrnuje výrobu, rozšiřování nebo používání takového materiálu.“³⁶⁾

Rychlost technologického pokroku otevřela nové perspektivy pro výrobce, distributory a uživatele dětské pornografie. Před méně než deseti lety používala ještě většina výrobců pornografie fotografie a filmy, které se vyvolávaly a pořizovaly v laboratořích. Pracovníci těchto laboratoří na tento materiál upozorňovali správní úřady. S nástupem videa, u kterého odpadla nutnost nechávat si filmy vyvolávat, tento zdroj informací vyhasl. Další revoluce v přenosu a distribuci pornografie znamenal v 90. letech počítač (internet). Odhalení je znemožněno tím, že elektronický přenos pomáhá maskovat identitu odesílatele a chrání jeho anonymitu.^{7), 35)}

Pornografie vede k porušení práv dítěte. To má závažné následky v rovině fyzické a emocionální. Děti, které se jí účastní buď z přinucení, nebo ze zvědavosti, mohou prožívat pocity hlubokého zmatku, dezorientace a odcizení. Pornografie tedy představuje nejen akt samotného zneužití, ale i nástroj potenciálního budoucího zneužití. Pornografie používá obrázky chlapců i dívek mladšího i staršího věku.³⁵⁾

Prostituce

Prostituce je fenomén všudypřítomný a doslova věčný. Nepodařilo se ji odstranit ani sebestřísnějšími sankcemi.⁴⁰⁾

Dnešní veřejnost ví, že seberafinovanější trestání prostituci nevytlačí ze společnosti. Přísné tresty ji zahánějí do ilegality a zvyšují ponižování a útlak prostitutů a prostitutek ze strany zákazníků a kuplířů. Mezinárodní veřejnost již krátce po skončení druhé světové války zavázala státy k abolicí (tedy beztrestnosti) prostituce.⁴⁰⁾

Rizika prostituce

Mezi rizika prostituce patří všechny negativní aspekty sexuální promiskuity. Pominu-li nežádoucí neplánované těhotenství, pak jde zejména o celou oblast sexuálně přenosných nemocí.⁴¹⁾

Kdybychom chtěli něco podniknout proti prostituci, znamenalo by to v prvé

řadě změnit muže, zákazníky prostitutek i pasáky. Bohužel, právě o klientech prostitutek a prostitutů máme jen velmi málo informací. Přitom je to skupina, která rozhoduje jak o prosperitě prostitutek, tak o úrovni estetické a hygienické.^{9), 41)}

Dětská prostituce

Prostituce dětí vychází z mnoha faktorů. Často jde o děti, které pocházejí z chudých nebo neúplných rodin. V rodině se s nimi špatně zachází. Značnou část trhu tvoří pedofilové. Jedná se o jedince, kteří jsou sexuálně přitahováni pohlavně nedospělými dětmi. Jejich počet stále roste. Samozřejmě že existuje vztah mezi prostitucí, pornografií a sexuální turistikou.³⁵⁾

Podle odhadů vstupuje každoročně jeden milion dětí na nelegální trh sexu, jehož obrat se zvyšuje na několik miliard dolarů. Mnohé z nich přicházejí z donucení, poté, co byly uneseny, prodány nebo podvedeny a přinuceny k sexuálnímu kontaktu. Některé děti může vést k prostituci jejich finanční situace. Prostituce může být i prostředkem pro přežití na ulici, pomoc vlastní rodině, zakoupení šatstva nebo jiných výrobků. Místo, situace a podmínky se mohou lišit, ale sexuální zneužívání pro komerční účely je vždy nezákonné a pro dítě traumatizující.^{7), 35)}

Sexuální podnikatelé si stále častěji vybírají děti v mylné domněnce, že u nich existuje nižší riziko nakažením virem AIDS. Ve skutečnosti jsou však děti k infekci HIV mnohem náchylnější, protože nejsou pro sexuální styk fyzicky zralé.⁴⁰⁾

Další krutostí vůči zneužitým dětem je, že právě ony jsou při policejních razířích ve veřejných domech nejčastěji zatýkány. Je s nimi zacházeno jako se zločinci. Zneuživatelé se zatím stačí ukrýt do ústraní.³⁴⁾

Dětská prostituce v České republice

„V právním řádu České republiky neexistuje speciální ustanovení, které by postihovalo pouze dětskou prostituci. Prostituce jako taková (dospělých osob)

legislativou České republiky postihována není. Nicméně osoby mladší patnácti let, v některých případech i osoby mladší osmnácti let, jsou chráněny jednotlivými ustanoveními trestního zákona. Dětská prostituce je v České republice postihována podle ustanovení § 204 trestního zákona o trestném činu kuplířství³⁷⁾.

Prostituce se v ČR soustřeďuje zejména do velkých měst (především do Prahy, Brna) a příhraničních oblastí se Spolkovou republikou Německo, s Rakouskem a v ojedinělých případech s Polskem (Český Těšín, Náchod). Prostituce dětí a mladistvých blízkých věku patnácti let je vysoce organizovaná a dobře utajovaná trestná činnost. Zákazníci i kuplíři jsou si plně vědomi, že se dopouštějí závažného trestného činu.¹⁴⁾

Sexuální turistika

Sexuální turistika představuje poměrně nový jev, který částečně souvisí se zvýšením počtu lidí cestujících služebně nebo provozujících zahraniční turistiku. K rozvoji tohoto jevu došlo ve druhé polovině 20. století. Sexuální zneužívání dětí v souvislosti s turistikou padá na vrub nejen pedofilům, ale i skupinám vyhledávajícím sexuální kontakt s jedinci pubertálního věku a dále skupiny, které děti sexuálně zneužívá příležitostně, aniž by se na ně výhradně orientovala.^{7), 35)}

Příčin tohoto jevu je mnoho. Jako faktor sexuálního vykořisťování dětí ke komerčním účelům se často uvádí chudoba. Turisté, kteří sexuálně vykořisťují děti, pocházejí většinou ze členských zemí Evropské unie. Turista požívá anonymity, která ho zbavuje obvyklých omezení. A tak člověk, kterého by ve městě, kde trvale bydlí, nikdy nenapadlo zajít si do veřejného domu, to klidně učiní v cizí zemi, kde ho nikdo nezná. Často turisté ospravedlňují své chování tvrzením, že sexuální styk s dětmi je v této kultuře přijatelnější a že lidé z této země netrpí v sexuální oblasti stejnými komplexy jako oni. Nicméně jednou z nejzávažnějších příčin sexuálního vykořisťování dětí v kontextu turistiky je

to, že k nim mají turisté velice snadný přístup.^{7), 35)}

Specifické rysy CSEC

Předně se dotýká podstatně více jedinců než jednoho sexuálního abusora a jeho oběti. Do tohoto procesu současně vstupují organizované aktivity, které jen využívají objednávky a odměny za uspokojení sexuálních vykořisťovatelů.¹⁶⁾

Při sexuálním zneužívání dětí rozhodující roli hraje více či méně narušená rodina a abusora nutno především hledat v ní.¹⁶⁾

CSEC znamená téměř vždy trestný čin. Proto je účast orgánů v trestním řízení vždy nezbytná. Překračuje často i národní hranice (účast Interpolu).¹⁵⁾

EPIDEMIOLOGIE CSA

„WHO udává, že 10-40 % žen a 5-20 % mužů bylo v dětství nebo v dospívání zneužito. Většinou jde o jednorázové ohrožení. Počet dětí vystavených opakovanému nebo dlouhodobému pohlavnímu zneužívání je odhadnuto na 1 % dětské populace.“³²⁾

Sexuální zneužití dětí ženského pohlaví je rozšířeným a známým jevem, což dokládají i početné publikace z této oblasti. Méně bylo napsáno o sexuálním zneužití dětí mužského pohlaví. Avšak i sex. zneužití chlapců je stále více chápáno jako fenomén. Je to proto, že postihuje okolo 10-15 % chlapců mladších 18 let. Logickou otázkou tedy je, čím se sexuální zneužití chlapců liší od tohoto u dívek. Jde o krutost. Zdá se, že u sexuálně zneužitých chlapců se s větší pravděpodobností objevuje historie fyzického zneužívání než u dívek. Existují též jisté důkazy o tom, že sex. zneužití chlapců ve vyšším procentu případů zahrnuje penetraci. Sex. zneužití chlapců se častěji odehrává mimo rodinu a je méně incestně zaměřeno. Toto opět vypovídá o menším dohledu nad mužskými oběťmi, který může vést oběti ke vzrůstajícím pocitům odmítnutí, a stejně tak o nižších rodičovských schopnostech.²⁶⁾

RIZIKOVÉ FAKTORY Z POHLEDU OBĚTI

Je nutno konstatovat, že zneužívání dětí nezná žádných hranic. Může k němu dojít v každém prostředí, v každé společenské vrstvě a ve všech lidských rasách. Není vyloučeno u dětí různým způsobem postižených ani u dětí v různých sociálních zařízeních. Výčet množství by prostě neměl konce.²⁷⁾

Rizikové děti

Jaké děti se stávají cílem sexuálního zneužívání? Je známo, že děti se stávají oběťmi bez ohledu na jejich inteligenci, rasu, věk, prostředí, příslušnost k určité sociální vrstvě a na výši příjmu rodičů. Jsou to převážně děti, které nemají potřebné znalosti a informovanost o svém těle a sexuálním chování obecně. Rizikové děti pocházejí z dysfunkčních a afunkčních rodin. Avšak i děti z úplných rodin se mohou stát oběťmi sexuálního zneužití, a to tehdy, když na ně rodiče nemají čas. Takové děti se pak snadněji upnou na někoho, kdo jim věnuje pozornost a čas. Velmi ohroženou skupinou jsou děti s mentální retardací.²⁷⁾

Rizikové děti jsou ty, které není lehké výchovně zvládat a usměrňovat. Dále ty děti, které svým chováním vychovatele unavují, vyčerpávají, dráždí nebo v případě pohlavního zneužívání i svým způsobem provokují či svádějí.³¹⁾

Děti ve vývojovém stadiu kojenců a batole jsou rizikové naprosto všechny: vysoce rizikové jsou pak děti ve věku předškolním. S rostoucím věkem a tím i se zrající osobností dítěte lze přímo úměrně hovořit o snižování rizikovitosti.^{7), 10), 16), 29) 30), 31), 38)}

Rizikové situace

Existuje i celá řada rizikových situací. Elliotová uvádí mezi rizikovými situacemi i veřejně přístupná místa, jako jsou např. výtahy a schodiště (dochází zde ke znásilnění, exhibicím apod.); veřejné toalety (dochází ke kontaktu s pedofilem,

muži se ukrývají na dámských toaletách); hromadná doprava (dítě je kontaktováno pachatelem, sledováno pachatelem při vystoupení z hromadného prostředku atd.). Jinou skupinu rizikových situací představují veřejné služby, které bývají pachatelem zneužity. Patří mezi ně např. telefonování (pachatel si ověřuje osamocenenost dítěte doma apod.); osoby, jimž rodiče svěřují své děti do péče. Rádi bychom si mysleli, že sexuální zneužívání v církevních a náboženských organizacích neexistuje. Výzkum však ukazuje opak.^{7), 10), 16), 30), 31), 38)}

Rizikové rodiny

Rizikové rodiny jsou takové, kde jeden, nebo oba rodiče nejsou schopni zodpovědně převzít rodičovskou roli. Lidé s anomálním vývojem osobnosti, s agresivními povahovými rysy, lidé impulzivní, často trpící neurotickými obtížemi, závislí na alkoholu či drogách.^{7), 10), 16), 30), 31), 38)}

Rodiny, kde probíhalo násilí a zneužívání, vtiskávají svým dětem určité negativní normy chování, které se přenášejí do jiných skupin a rodin.³⁸⁾

PRÁVNÍ HLEDISKA

Povinnost občana

Zákonem je stanoveno, že každý, kdo zjistí u dítěte některou z forem CAN nebo CSA, je povinen tuto skutečnost, či jen závažné podezření na ni oznámit orgánu sociálně právní ochrany dětí krajských úřadů, v případě nutnosti přímo policii.

Konečné rozhodnutí o obvinění abusora patří policii, jež postupuje s ohledem na odborné nálezy, popřípadě znalecké posudky.³⁹⁾

Minimální věková hranice

Trestní zákon je nejsilnější zbraní, kterou stát disponuje v boji proti společensky nebezpečnému chování a která byla vždy používána k potírání sexuálního zneužívání

dětí. Existují 3 hlavní typy zákonných opatření v této oblasti:

1. minimální věková hranice
2. zákonná opatření proti svedení
3. zákonná opatření proti sexuálnímu kontaktu z pozice autority⁽³⁰⁾

V dnešní době mají všechny právní systémy světa minimální věkovou hranici. Nejnižší věkový limit je 12 let, nejvyšší 17 let. Většinou je hranicí věk 14, 15, 16 let. V ČR je uzákoněn věk 15 let.⁽³⁰⁾

Trestněprávní úprava syndromu CAN, CSA
Trestněprávní úprava syndromu CAN, CSA podle trestního zákona č. 140/1961 v platném znění - § 204 kuplířství, § 205 ohrožování mravnosti, § 212 opuštění dítěte, § 213 zanedbávání povinné výživy, § 215 týrání svěřené osoby, § 216 únos, § 216a obchodování s dětmi, § 217 ohrožování mravní výchovy mládeže, § 219 vražda, § 221 - § 222 ublížení na zdraví, § 231 omezování osobní svobody, § 241 znásilnění, § 242 pohlavní zneužívání, § 243 pohlavní zneužívání, § 246 obchodování s lidmi.⁽²⁹⁾

Dokumenty, které mají souvislost se syndromem CAN, CSA

V roce 1924 byla v Ženevě přijata Deklarace práv dítěte, zavazující státy, jež k ní přistoupily, poskytovat všem dětem co nejlepší péči, rozvoj a ochranu, dostalo-li by se do jakkoli nepříznivé situace.^{(4), (6), (7), (16)}

V roce 1959 pak OSN schválilo Chartu práv dítěte, jež se cíleně zaměřovala na prosazování optimálního vývoje každého dítěte a jeho ochrany všude tam, kde by byl jeho prospěch jakkoli ohrožen.^{(4), (6), (7), (16)}

V roce 1989 OSN přijalo Úmluvu o právech dítěte, jež přiznává dětem na celém světě plná lidská práva a zavazuje účastnické státy k právnímu zakotvení těchto základních práv dětí do svého vlastního zákonodárství. Československou federativní republikou byla přijata 20. listopadu 1991 a je od roku 1991 součástí našeho právního řádu. Souvislost se syndromem CAN, CSA mají například tyto

články: Čl. 1 – Definice dítěte; čl. 2 – Nediskriminace; čl. 3 – Nejlepší zájem dítěte; čl. 9 – Oddělení od rodičů; čl. 11 – Nezákonné přemístění a nevrácení; čl. 12 – Názor dítěte; čl. 19 – Ochrana před násilím a zanedbáváním; čl. 34 – Sexuální zneužívání; čl. 35 – Prodej, obchodování a únos; čl. 36 – Jiné formy vykořisťování; čl. 39 – Zotavovací péče. Dále vedle Úmluvy o právech dítěte existuje Světová deklarace o přežití, rozvoji a ochraně dětí z roku 1990.^{(18), (19), (30)}

V roce 2000 OSN vydalo k Úmluvě o právech dítěte dva Opční protokoly. První Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte o zapojování dětí do ozbrojených konfliktů Česká republika ratifikovala v listopadu 2001. Druhý Opční protokol k Úmluvě o právech dítěte týkající se prodeje dětí, dětské prostituce a dětské pornografie zatím ČR ani nepodepsala.^{(4), (6), (7), (16)}

PROJEVY SEXUÁLNÍHO ZNEUŽÍVÁNÍ U DĚTÍ

Projeky CSA jsou různé. Od nejmírnějších sexuálních her až k sexuální vraždě. Od skupinové masturbace až k únosům dětí a jejich prodeji do evropských nevěstinců. Typické symptomy sexuálního zneužití vyjadřuje dítě emočně, fyzicky i svým chováním.⁽³⁰⁾

Fyzické projevy syndromu sexuálního zneužívání dítěte

„Varovné“ příznaky u dítěte lze rozdělit do dvou základních skupin:

- A. Traumata, fyzická poškození
- kožní léze - hematomy, zvláště na obličej, ve vlasech, na těle,
 - popáleniny - opařeniny, bodové popáleniny od cigaret, popálené dlaně,
 - rány - těžko vysvětlitelné, zvláště v oblasti anální a kolem dutiny ústní,
 - alopecie - vytrhané vlasy,
 - zlomeniny - těžko rozpoznatelný mechanismus úrazu (hlavy, žeber),
 - subdurální hematom,

- viscerální léze - pohmoždění vnitřních orgánů.
- B. Poškození růstu a vývoje: podvýživa; opoždění psychomotorického vývoje.³⁴⁾

Psychické projevy syndromu sexuální zneužívání dítěte

Je nutno si uvědomit, že sexuální zneužívání nemusí být spojeno s utrpením. Pachatel může dítě vzrušovat, vzbuzovat v něm předčasnou sexuální aktivitu. On se pak obhájí tím, že se to dítěti líbilo. Trestní odpovědnost však nese dospělý. Sexuálně zneužití děti mohou mít následně různé projevy a příznaky jako např. úzkost, deprese, agresivita, neodpovídající sexuální chování, zvýšená sexualita, emoční labilita, nápadná obava být s určitou osobou. Musíme myslet i na to, že daleko více než samotný čin je traumatizující to, co se stane s dítětem po ohlášení. Proto není tak zarážející, že mnohé oběti své výpovědi odvolají. Není jistě náhodou, že velký podíl v dětství sexuálně zneužitých žen je nacházen mezi prostitutkami, toxikomankami, alkoholičkami, ale i mezi ženami pokoušejícími se o sebevraždu.³⁰⁾

KOMPLETNÍ VYŠETŘENÍ

Nález je značně ovlivněn druhem zneužití postižené části těla, stupněm použitého násilí, věkem dítěte, četností zneužití a především dobou, která proběhla od zneužití po vyšetření. Menší traumata, která vedou k nespécifickým změnám, jako např. erythema (zarudnutí kůže), povrchové odřeniny stydkých pysků, vestibulu nebo klitorisu se hojí kompletně už během několika dní.³⁰⁾

U dnešních dívek nastupuje puberta velmi brzy, v průměru ve 12,4 letech, musíme proto myslet i na možnost otěhotnění. Samozřejmě může dojít i k infekční naze. V těchto případech je nutné vyšetření u dětského gynekologa. Provádí se test na krevní skupinu a profil

DNA, což usnadňuje identifikaci nebo vyloučení otcovství v případech otěhotnění.²⁵⁾ Diagnostický pohovor slouží jako hlavní zdroj potvrzení, nebo vyloučení pohlavního zneužití. U všech věkových kategorií potřebujeme podrobnou sociální anamnézu, nezbytné gynekologické vyšetření a psychologické vyšetření.³⁰⁾

V komunikačních dovednostech můžeme vidět velký rozdíl mezi dětmi, které již chodí do školy, které jsou v předškolním věku, nebo které jsou na konci batolecího období. Z tohoto důvodu vznikly typické loutky pro děti – anatomické panenky (demonstrační pomůcky). Dnes již obecně známé jako Jája a Pája. Princip projektu Jája a Pája vychází z toho, že hra je vlastní všem dětem. Panenky používané k účelům vyšetřování se liší od běžných tím, že mají genitálie a otvory, které jsou na lidském těle. To, že dítě ukazuje, o čem mluví, dovoluje odborníkům proniknout do jeho slovní zásoby. Pro děti je jednodušší něco ukázat, než vyprávět o něčem, za co se třeba stydí.³⁰⁾

Účast psychologa při svědecké výpovědi by měla být povinná, neboť psychologické faktory mají klíčový vliv na zveřejnění události i na způsob, jakým je událost oznámena. Tím by se mohlo docílit snížení počtu vyšetřování, která jsou často traumatizující a mohou vést k sekundární viktimizaci dívek. Mohl by se též omezit počet svědectví, která jsou soudem odmítnuta.²⁶⁾

NÁSLEDKY SYNDROMU SEXUÁLNĚ ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE

Jednoduše řečeno, dnes platí, že v konkrétním živém případě posttraumatická stresová porucha (PTSP) může vzniknout, ale také nemusí.³⁰⁾

Na rozdíl od akutní reakce na stres vzniká jako zpožděná nebo protrahovaná reakce. Latence po traumatu je několik týdnů nebo měsíců, ale ne déle než půl roku. Trauma nebo stresová událost či situace je kauzálním faktorem. Je to jedna

z mála psychiatrických poruch, kde je známa etiologie. Speciální symptomy vytvářejí maladaptivní reakce, které vedou ke zhoršení sociálního fungování.²¹⁾

Je těžké vysvětlit, že stejný kriminální útok v jednom případě vedl k ochromení způsobilosti oběti vrátit se do všedního života, zatímco v druhém případě proběhlo zhojení. Dopad trestného činu na oběť je vždy individuální. Zlomový, rozhodující vliv na vznik PTSP má především dění, které se odehrává v době po spáchání trestného činu. Reakce profesionálů i privátního okolí je jediným faktorem, který může spolehlivě a programově působit ve prospěch oběti. Dítě má pocit zkaženosti, znehodnocení, špíny, která se ničím nedá smýt. Všude, kam jde, má pocit, že je to na něm vidět, že je nějak poznamenáno na celý život.²²⁾

Různorodost dlouhodobých následků CSA se nevejdou do jednotného, univerzálního modelu. Někteří autoři dělí tyto následky sexuálního zneužívání:

- 1) Krátkodobé - bolest, smutek, lítost, pláč, vztek, hněv, zloba, úzkost, panika, obava, strach, agrese apod.
- 2) Dlouhodobé - obranné reakce, somatické stesky, depresivní symptomatologie, sociální izolace, ztížení úspěšnosti ve škole, v práci, sociální patologie, poruchy příjmu potravy, snížení sebehodnocení, negativní sebepojetí, problémy ve vztazích, autodestruktivní a suicidální chování atd.¹⁶⁾

Vliv sexuálního zneužití v dětství

Mezi nejtragičtější následky sexuálního zneužívání dítěte patří onemocnění, které může provázet oběť i dlouho do dospělosti. Někteří onemocnění označují jako rozpolcení, jiní jako netypickou schizofrenii. Asi nejvýstižnější označení je mnohočetnost. Během zneužívání se dítě ve své bezmocnosti někdy uchyluje ke zvláštní formě úniku, ve které se převtěluje do jiné osobnosti, do hračky, do zvířete apod. To, co se děje s jeho tělem, pozoruje jakoby zpovzdálí, netýká se to dítěte, protože dítě v tom okamžiku je třeba

plyšovým medvídkem. Dítě si navykne v krizových situacích na takové rozštěpování osobnosti, které je do jisté míry chrání.²⁷⁾

Typické symptomy sex. zneužití vyjadřuje dítě emocionálně, fyzicky i svým chováním. V prvních dnech a týdnech může být velmi tiché a nemluvné, vyděšené nebo také viditelně zneklidněné. Může na všechno kolem reagovat přecitlivěle nebo si stěžovat na bolesti rukou, nohou, břicha. Běžným jevem je, že dítě má poruchu spánku, chce spát v jedné posteli s rodiči, v noci se pomočuje. Jeho chuť k jídlu je proměnlivá, je náchylnější a málo odolnější vůči nachlazení i jiným nemocím. Také se může bát nebo být nejisté z toho, co si pomyslí jeho přátelé, až se to dozvedí. Musí na to neustále myslet.¹⁾

Pro sexuálně zneužívané lidi je často obtížné důvěřovat jiným sexuálním partnerům. Ženy i muži, kteří byli sexuálně zneužíváni, mohou vystřídat velké množství sexuálních partnerů, dopouštět se výstředností v sexu nebo se vystavovat nebezpečným situacím. Bývá pro ně snadné navazovat sexuální vztahy, ale těžké otevírat se emocionálně. Také se může stávat, že jsou schopni rychlého emocionálního i sexuálního sblížení – ale pak nejsou schopni svůj vztah udržet. Na druhé straně pro lidi, kteří byli sexuálně zneužíváni, může být obtížné se vyrovnat s vlastními sexuálními pocity. Mohou se úplně vyhýbat jakýmkoli sexuálním vztahům nebo hledat bezpečí ve vztahu, který sice není příliš uspokojivý, ale slibuje jistotu, která jim v dětství chyběla. Někdy se cítí bezpečněji ve vztahu, který je sexuálně vůbec nevzrušuje.¹⁸⁾

TERAPIE

Vlastní terapie vždy vychází z komplexního rozboru celého případu. Ve většině případů se pak jako nejúčinnější prokazuje kombinace cílené sociální pomoci a paralelní psychoterapie pro rodiče i pro dítě samotné.^{4), 6)}

I když se o sexuální zneužívání nemluví, dítě na tuto událost nezapomíná, ba naopak. Čím více může dítě o této zkušenosti hovořit, tím snáze se s tím vypořádá. Hovoříme-li o tom s dětmi, pomáháme jim, aby pochopily a byly schopné vyjádřit pocity strachu, hněvu, ponížení, viny, zmatku nebo rozpaků. Musíme je ujistit, že jim věříme, že jsou hodné, že je máme rádi a budeme je ochraňovat. Je třeba pomoci nalézt dítěti způsob, jak by se příště dokázalo samo ochránit.¹⁾

Chlapci jsou méně ochotní mluvit o svých pocitech než dívky. Základem práce je tedy pravidelný styk se sociálním pracovníkem, učitelem dítěte, terapeutem pachatele a také s terapeuty ostatních členů rodiny. Terapeutické sezení v těchto případech většinou nekončí odchodem klienta.³⁰⁾

Profesionálové se velice často setkávají s tím, že děti berou zpět svá odhalení. Většinou potom, když jsou konfrontovány s naprostým popřením viníka nebo se šokem členů rodiny. To však vůbec neznamená, že by obvinění bylo falešné, ale to, že se dítě stahuje do intimity.³⁰⁾

Bude-li návrat dítěte k normálnímu stavu snadný, nebo nesnadný, závisí na stáří dítěte, na tom, jak je na svůj věk vyzrálé, a na druhu sex. zneužití. Čím bližší je pachatel dítěti a čím déle zneužívání trvalo, tím dlouhodobější budou následky. Dítě se vzpamatuje rychleji, když mu jeho blízcí budou pomáhat a hovořit s ním o té události.¹⁾

KAM SE OBRÁTIT?

Především je to síť linek důvěry, které poskytují i konzultační činnost a mají informace o aktuálních psychosociálních službách v regionu. OSPOD, krizová centra pro děti, centra psychosociální pomoci, PPP (pedagogicko-psychologická poradna), pracoviště klinických psychologů pak mohou ve spolupráci s dalšími odborníky /lékaři, sociálními pracovníky, speciálním pedagogem, policií, justicí/ poskytnout

speciální systémovou pomoc. Obvykle se nejedná o jednorázový, izolovaný zákrok.¹⁶⁾

PROČ DĚTI NEVYHLEDALY POMOC? CO JE K TOMU VEDLO?

- 1) Děti, které jsou sexuálně zneužívány, mohou mít pocity viny. Mohou si myslet, že si o to nějakým způsobem koledovaly. Zvláště provinile si mohou připadat, pokud nikdy neřekly jasné ne. Nikdy nekladly fyzický odpor, nebo když se jim něco z toho vztahu vlastně i líbilo.
- 2) Strach ze ztráty lásky. Děti se mohou domnívat, že ztratí lásku jednoho, nebo obou rodičů, pokud povědí o zneužívajícím rodiči pravdu.
- 3) Strach z ohrožení zneužívaného nebo jeho rodiny. Sexuálně zneužívající dospělí mohou všelijak vyhrožovat.¹⁴⁾

PREVENCE

Existuje kolem nás mnoho sexuálních problémů. Každý se může rozhodnout, zda pomůže tyto závažné problémy řešit. Zavedením sexuální výchovy do škol byl učiněn důležitý krok. Způsob aplikace a především sama praxe ve školách již nebudí tolik optimismu. Učitelé sexuální výchovu stále chápou jako vzdělávací nebo osvětový předmět bez ambicí na změny chování dítěte. Prakticky vůbec neexistuje profesionální příprava rodičů. Jedna z nejnáročnějších lidských činností, výchova dítěte, není vůbec garantována vzděláním vychovatelů - rodičů.³⁰⁾

Je nutné vysvětlit dětem, že ke zneužití patří i situace, kdy se ho dospělý vůbec nedotkne, ale přesto mu ubližuje, např. mu ukazuje svoje genitálie, onanuje před ním, nutí ho se dívat na pornografické filmy, časopisy nebo fotografie. Že zneužívání je i to, když dospělý dítěti nabídne peníze za to, že dítě bude k dispozici jinému dospělému pro jeho

sexuální potěšení (tím navádí dítě k prostituci).¹⁾

Dítě musí vědět, jak odmítnout požadovanou službu či pomoc neznámému člověku, která se má realizovat na odlehlem místě. Čím více budeme při poučování dětí otevřenější, tím větší jim dáme šanci na přežití a tím větší možnosti vyjít z osudového setkání se zdravou kůží.³⁸⁾

Rozlišujeme čtyři typy prevence:

Primární prevence znamená široce koncipované osvětové edukativní působení v podání informací o protiprávnosti sexuálního zneužívání dětí: nabídkou pomoci, odborných služeb, příkladem uspokojivého řešení.^{1), 4), 6), 7), 16), 29), 30)} Oběť není nikdy vina, vinen je vždy pachatel!!!

Sekundární prevence aktivně vyhledává (provádí depistáž) rizikové děti, rizikové dospělé, rizikové rodiny, rizikové situace.^{1), 4), 6), 7), 16), 30), 38)}

Smyslem terciální prevence je zamezení dalšího násilí či zneužívání dítěte. Dítě nesmí být dále zneužíváno. K tomu musí být vytvořen určitý systém opatření. Do terapie a rehabilitace zahrnout celou rodinu, je-li to z hlediska zájmu dítěte možné, dále školu a obory. Vycházet z interdisciplinární spolupráce.^{1), 4), 6), 7), 16), 30), 38)}

Do prevence patří i tzv. kvartální prevence. Jedná se o návrat dítěte zpět domů, jestliže v rámci léčby a ochrany dítěte bylo umístěno jinde. Je však třeba uvést, že tento požadavek se objevuje hlavně v anglosaské literatuře, kde je význam a postavení biologické rodiny zvláště zdůrazněn. Tento typ prevence by se jistě osvědčil i v našich podmínkách, musela by však fungovat již zmíněná interdisciplinární spolupráce mezi jednotlivými státními i nestátními zařízeními apod.^{1), 4), 6), 7), 16), 30), 38)}

LITERATURA

1. Adamsová, A. - Fayová, J.: Už žádná tajemství - jak chránit dítě před sexuálním napadením. Přel. Pánek, B., 1. vyd. Praha: Themis, 1997. 92 s. ISBN 80-8582-1-31-1.
2. Bentovim, A.: Týrání a sexuální zneužívání v rodinách, přel. Bogušovský, D., 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. 117 s. ISBN 80-7169-629-3.
3. Brichtáček, S. - Fifková, H. - Weiss, P.: Pornografie jako spouštěč deviantního chování? In: Kriminalistika 1993, roč. 26, č. 2, s.158 – 160. ISSN. 1210-9150.
4. Dunovský, J. - Dytrych, Z. - Matějček, Z.: Týrané, zneužívané a zanedbané dítě, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. 248 s. ISBN 80-85121-99-9.
5. Dunovský, J. - Dytrych, Z. - Matějček, Z.: Týrané, zneužívané a zanedbané dítě, 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. s. 72 ISBN 80-85121-99-9.
6. Dunovský, J. et al.: Sociální pediatrie, 1. vyd. Praha: Grada Publishing 1999. 297 s. ISBN 80-7169-254-9.
7. Dunovský, J.- Mítlöhner, M. – Hejč, K. – Tlačilová, J.: Problematika dětských práv v České republice s přihlédnutím k fenoménu komerčního sexuálního zneužívání dětí. In: Grant MZV ČR. Zdravotně sociální fakulta JU, 2003
8. Elliottová, E.: Jak ochránit své dítě. přel. Bumbálek, J., 2. vyd. Praha: Portál, 1997. 173 s. ISBN 80-7178-157-6.
9. Godtel, R.: Sexualita a násilí. Přel. Faktorová, F. - Gabašová, O., Praha: Český spisovatel, 1994. 192 s. ISBN 80-202-0512-8.
10. Hintnaus, L.: Člověk a rodina. 1. vyd. České Budějovice: ZSF JU, 1998. 79 s. ISBN 80-7040-315-2.
11. Halfarová, H.: Co bychom měli vědět o sexuálním zneužíváním. Praha: Linka Bezpečí, Nadace Naše dítě, 1996.

12. Komerční sexuální zneužívání dětí v České republice. 1. vyd. Friedrich Ebert Stiftung, e. V., zastoupení v České republice, 2002. 118 s.
13. Média monitoring. Newton information technology.
14. Mufson, S. - Kranzová, R.: O týrání a zneužívání. Přel. Hauserová, E., 1. vyd. Praha: LN, 1996. 131 s. Přel. z. Straight Talk About Child Abuse. ISBN 80-7106-194-8.
15. Národní plán boje proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, listopad 2000.
16. Násilí na dětech. Praha: Humanitas Profes, 2001. s. 85
17. Násilí na dětech: „Násilí nezná hranice, ale zanechává stopy“. Praha: Humanitas Profes, 2003. s. 112
18. Pavlovský, P. et al.: Soudní psychiatrie a psychologie. 1. vyd. Praha: Grada, 2001. 180 s. ISBN 80-247-0881-2.
19. Práva dítěte v dokumentech. Vyd. 1., Themis, Praha 1998. ISBN 80-8521-56-7. s.
20. Práva dítěte 2001 – 2010 v dokumentech OSN. Vydala česká sekce DCI, Praha 2002. s. 64
21. Raboch, J. - Sovák, Z.: Sexuálně zneužívané děti. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1995. 128 s. ISBN 80-85-85121-99-9.
22. Revue psychoanalytické psychoterapie. Praha: Česká společnost pro psychoanalytickou psychoterapii, léto 2000, roč. 2, č. 1. 111 s.
23. Statistická data Linky bezpečí.
24. Statistické přehledy: Ministerstvo vnitra České republiky. 26.6.2004 (at 26.6.2004)
<http://www.mv.cz/statistiky/index.html>
25. Sborník přednášek proceedings, přel. Humpálová, K., 1. vyd. Praha: Společnost pro podporu zdraví dětí a dospívajících, 2000. 150 s.
26. Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí. 1. vyd. Praha: MPSV, 1997. 220 s. ISBN 80-85529-31-9.
27. Taubner, V.: Nejméně tajemství: sexuální zneužívání dětí. 1. vyd. Praha: Trizonia, 1996. 116 s. ISBN 80-85573-72-5.
28. Tlačilová, J.: Komerční formy sexuálního zneužívání dětí. In: Dětská práva v praxi. Sborník příspěvků z 1. mezinárodní konference o dětských právech. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2002. s. 84-89. ISBN 80-7040-606-2.
29. Trestní předpisy, přestupky, výkon trestu. Sagit, 2002. ISBN 80-7208-180-2.
30. Sexuální zneužívání dětí a sexuální násilí. 1. vyd. Praha: MPSV, 1997. 220 s. ISBN 80-85529-31-9.
31. Vaničková, E. - Hajd-Mousová, Z. - Provazníková, H.: Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. 64 s. ISBN 80-7184-008-4.
32. Vaničková, E. - Hajd-Mousová, Z. - Provazníková, H.: Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. s. 34. ISBN 80-7184-008-4.
33. Vaničková, E. - Hajd-Mousová, Z. - Provazníková, H.: Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. s. 47. ISBN 80-7184-008-4.
34. Vaničková, E. - Hajd-Mousová, Z. - Provazníková, H.: Násilí v rodině: Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1995. s. 50. ISBN 80-7184-008-4.
35. Vaničková, E. - Provazník, K. - Hajd-Mousová, Z.: Sexuální násilí na dětech. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 118 s. ISBN 80-7178-286-6.
36. Vaničková, E. - Provazník, K. - Hajd-Mousová, Z.: Sexuální násilí na dětech. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. s. 93. ISBN 80-7178-286-6.
37. Vaničková, E. - Provazník, K. - Hajd-Mousová, Z.: Sexuální násilí na dětech. 1. vyd. Praha: Portál, 1999. s. 102. ISBN 80-7178-286-6.

38. Weiss, P.: Sexuální zneužívání pachatelé a oběti. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2000. 211 s. ISBN 80-7169-795-8.
39. Weiss, P. et al.: Sexuální deviace. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 360 s. ISBN 80-7170-634-9.
40. Weiss, P. - Kučera, Z. - Svěráková, M.: Sexuální chování českých adolescentů a jeho rizikovost z hlediska infekce HIV/AIDS. In: Čs. psychol. 1995, roč. 39, č. 5, s. 425-432. ISSN 1211-5886.
41. Zvěřina, J.: Lékařská sexuologie. Praha: nakladatelství odborné literatury HOH, 1992. 233 s. ISBN 80-85467-04-6.

Publikovaný článek je výstupem programu COST s názvem „Potřeby a práva dětí na úrovni komunity“ s identifikačním kódem OC A19.001, byl řešen s účelovou podporou poskytovatele. Veškerá práva podle předpisů na ochranu duševního vlastnictví jsou vyhrazena.

Hanušová Jaroslava
j.hanusova@detskaprava.cz